Hanna Kawon Wadas

Kraków, 13 października 2025 r.

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Pozycja i znaczenie tradycyjnych religii we wczesnonowożytnych Chinach w świetle relacji misjonarzy jezuickich

Rozprawa doktorska poświęcona jest analizie źródeł jezuickich dotyczących religii chińskich w epoce wczesnonowożytnej (XVI–XVIII w.), ze szczególnym uwzględnieniem sposobu, w jaki misjonarze przedstawiali i interpretowali tradycyjne systemy wierzeń, z którymi zetknęli się podczas swojej działalności misyjnej w Państwie Środka. Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów, opartych na siedmiu wymiarach fenomenu religijnego opracowanych przez szkockiego religioznawcę Niniana Smarta (1927–2001).

W pierwszym rozdziale przedstawiono pierwsze kontakty jezuitów z religiami chińskimi podczas podróży morskich i lądowych. Opisano kult bogini Mazu oraz związane z nim rytuały żeglarzy i kupców, które obserwowali m.in. Franciszek Ksawery i Michał Boym. Uwzględniono także spotkania z różnymi odmianami buddyzmu, w tym opisy lamaizmu mongolskiego i tybetańskiego. W dalszej części rozdziału ukazano schemat tzw. „chińskiego trójnogu religijnego" – konfucjanizmu, buddyzmu i taoizmu – ujętego przez Matteo Ricciego i rozwiniętego w analizach Nicolò Longobardiego, który badał rolę symboli i ich znaczenie społeczne. Rozdział kończy omówienie studiów Athanasiusa Kirchera, który interpretował chińskie wierzenia w perspektywie porównawczej, wskazując na ich związki z tradycją egipską i europejską.

Rozdział drugi omawia sferę mityczno-historyczną, koncentrując się na przedstawieniach pierwszych legendarnych władców Chin oraz żywotach kluczowych postaci tradycji religijno-filozoficznej. Uwzględniono biografie takich postaci jak Fuxi, Shennong, Huangdi i Yao, którzy w relacjach misjonarskich ukazywani byli jako prawodawcy, wynalazcy i twórcy podstaw cywilizacji. Osobne miejsce zajmują żywoty Konfucjusza, Buddy i Laozi, które stały się istotnym elementem obrazu duchowej historii Chin. Analiza ukazuje sposób, w jaki autorzy jezuiccy włączali te narracje do znanych sobie form opisu historycznego i hagiograficznego. Rozdział przedstawia także, jak poprzez biografie postaci mitycznych i historycznych kształtowany był europejski obraz początków cywilizacji chińskiej oraz jej podstaw religijno-kulturowych.

Rozdział trzeci podejmuje problematykę doktrynalno-filozoficzną, ukazując, jak jezuici interpretowali główne nurty myśli religijnej w Chinach. Szczególne miejsce zajmuje „religia

uczonych" – termin używany przez misjonarzy na określenie doktryny i praktyk konfucjańskich literatów – którą przedstawiano jako system moralny i etyczny, w dużej mierze wolny od idololatrii. Ważnym zagadnieniem jest również archaiczny monoteizm, którego ślady próbowano odnaleźć w dawnych chińskich klasykach. Rozdział omawia pierwsze próby egzegezy i przekładów tekstów konfucjańskich, podejmowanych w celu potwierdzenia tej tezy. Analizowana jest także recepcja pism buddyjskich i taoistycznych, w których misjonarze dostrzegali refleksję filozoficzną, lecz jednocześnie akcentowali błędy doktrynalne. W ten sposób ukazano napięcia pomiędzy chrześcijańską teologią jezuitów a chińskimi tradycjami religijno-filozoficznymi.

Rozdział czwarty koncentruje się na wymiarze instytucjonalno-społecznym i ukazuje, jak w świetle jezuickich obserwacji religia kształtowała życie ideowe, społeczne i polityczne Chin. Szczególną uwagę poświęcono roli cesarza jako „Syna Nieba", którego władza łączyła porządek kosmiczny z politycznym. Ukazano system egzaminów mandaryńskich i akademię konfucjańską jako narzędzia legitymizacji elit, a także kalendarz, pełniący funkcję rytualno-państwową. Ważny element narracji pełnił także kult przodków, stanowiący fundament struktury rodzinnej opartej na konkubinacie i egzogamii. Rozdział opisuje także klasztory buddyjskie, praktyki ascetyczne, eremityzm oraz rolę wędrownych mnichów. Zainteresowanie jezuitów budziły również chińska alchemia i geomancja, traktowane jako świadectwa poszukiwania ładu między naturą, religią i władzą cesarską.

Rozdział piąty przedstawia materialno-estetyczny wymiar religii chińskich w relacjach jezuitów. Misjonarze postrzegali świątynie, posągi i artefakty przede wszystkim jako przejawy bałwochwalstwa, dlatego ich opisy są zazwyczaj fragmentaryczne i nacechowane krytyką. Większe zainteresowanie wzbudzały natomiast przedmioty przywożone do Europy, klasyfikowane jako *curiositates* i wykorzystywane do wspierania działalności misyjnej. Autorka omawia m.in. kult Guanyin, rolę pagód w krajobrazie sakralnym oraz praktyki pielgrzymkowe i pogrzebowe. Jezuici potrafili przy tym docenić walory estetyczne i kunszt wykonania artefaktów czy architektury, choć w interpretacji traktowali je głównie jako dowód odejścia od pierwotnego monoteizmu.

Hanna Wadas